

Prof. Dr. Kemal iek ile Tarih ve Tarihçilik Üzerine Söyleşi

An Interview with Prof. Kemal iek on History and Historiography

Kemal ÇİÇEK*

Söyleşi: Gamzenur ÖZKAN*

Makale Türü: Araştırma Dışı (Söyleşi)

Article Type: Informal Essay (Interview)

Chicago:

iek, Kemal. "Prof. Dr. Kemal iek ile Tarih ve Tarihçilik Üzerine Söyleşi." Söyleşi: Gamzenur Özkan, *Tarihçi* 2, no. 2 (Mayıs 2022): 113-129.

Prof. Dr. Kemal iek Kimdir?

- 1985: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu.
- 1989: Birmingham Üniversitesinde yüksek lisansını tamamladı.
- 1992: Birmingham Üniversitesinde doktora eğitimini tamamladı. .
- 1993: Karadeniz Teknik Üniversitesinde Yardımcı Doçent olarak göreve başladı.
- 1996: Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalında Doçent unvanını aldı.
- 1999: Yeni Türkiye Yayınlarından çıkan 12. Ciltlik Osmanlılar eserinin editörlüğünü yaptı.
- 2000-2002: Yeni Türkiye tarafından gerçekleştirilen 31 ciltlik Türk Projesinin editörlüğünü yaptı.
- 2002: Profesör unvanını aldı.
- 2008-2010 arasında Türk Tarih Kurumu Tarih Araştırma Grubu üyeliği yaptı.
- 2016'dan beri Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi'nde görev yapmaktadır.

* Prof. Dr. Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi.

* Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü öğrencisi.

ALDIĞI ÖDÜLLER

- 1990-1991: Middle Eastern Studies Association
- 1991: Türk Bilim Araştırma Vakfı (TÜBAV)
- 2000: CIEPO
- 2008-2010 TUBİTAK SOBAG

Kıymetli hocam söyleşi talebimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. TARİHÇİ dergisi okuyucularının sizi daha iyi tanıyabilmesi için söyleşiye biraz geriden, üniversite öncesi eğitiminizden başlamak isteriz. Üniversite öncesi eğitiminiz nasıldı, bu dönemde rol-model aldığınız insanlar oldu mu? Tarihçi olmaya nasıl karar verdiniz?

Benim babam sağlık memuru idi. Sekiz kişiye bakıyordu. Yani bu günlerle kıyaslanırsa kalabalık bir aileydik. Bunu neden ifade ettim? Yani, çok iyi bir eğitim aldığım söylenemez. Keçiören’de sıradan bir ilkokulda okudum. Ama ikinci sınıftan itibaren Yıldız Ergüven isminde mükemmel bir sınıf öğretmenim oldu. Gerçekten çok idealist bir öğretmendi. Galiba benim hayatımı o değiştirdi. Sıradan bir okulda adeta kolej çocuğu gibi yetiştim. Zaten ilkokula başladığımda okuma yazma biliyordum. Evde ablam öğretmişti. Bunun çok avantajını gördüm; sınıfta parlak bir öğrenciydim. Öğretmenim de beni çok severdi. Ortaokulu daha da sıradan bir okulda okudum. Ortaokulda çok parlak bir öğrenci değildim. Matematğim çok zayıftı ama derste kalacak kadar da kötü değildi. Bizim zamanımızda sınıfta kalma vardı. Sosyal bilimlere daha yatkım idim. Bunu kendim de fark ettim. Okumayı severdim. Örneğin İlkokulda Jules Verne’nin Aya Seyahat ve Carlo Collodi’nin Pinokyo kitaplarını okuduğumu hatırlıyorum.

Bizim zamanımızda liseler sosyal ve fen olmak üzere ikiye bransa ayrılıyordu. Fen bölümünde okumak için sınava girmek gerekiyordu. Ben aslında sosyal bölümü tercih ediyordum ama sınava girsem muhtemelen kazanacak ve fen bölümünde okuyacaktım ama olmadı. Sınavdan önceki hafta çatıdan düştüm ve kolum kırıldı. Sınava giremedim ve otomatikman sosyal bölüme kaydedildim. Şimdi düşünüyorum da hiç pişman değilim. Ben zaten sosyal bilimler okumalıyım. Nitekim bu yüzden olsa gerek lisede başarılı bir öğrenciydim. Keçiören Lisesi fena bir okul değildi ama aklımda kalan ya da eğitim hayatıma damga vuran bir öğretmen ismi de nedense hatırlamıyorum. Buna karşılık çok gayretli olduğumu söylemek isterim. Kitap okumayı seviyordum. Bunun yanında en ucuz dil kursu olduğu için Libya Kültür Merkezi Arapça kurslarına gitmeye başladım. Arapça dersleri sadece ufkunu açmıyor aynı zamanda sosyalleşmeye de çok büyük katkı sağladı. Arapça kursundaki arkadaşlarımdan çoğu bürokrat, yüksek memur veya iş sahibi idi. Onlarla daima iletişimde

oldum ve mesai saatleri dışında grüşttm. O yıllarda Libya Kültür Merkezi Kaddafi'nin Yeşil Kitap propagandasını yapmak için çok faaldi. Sürekli kokteyl ve etkinlikler vardı. Bu sayede çok sosyal ve canlı bir lise hayatım oldu. Yaz mevsiminde ise sürekli çalışmak zorundaydım. Lokanta ve kitapçılarda çalıştım, pazarlamacılık yaptım.

Üniversite son sınıfa kadar da Libya Kültür Merkezine devam ettim. Arapça ders almanın ne kadar ufkumu açtığını tekrar etmeliyim. Bu sayede okumaya da çok ilgi duydum. Lise ve niversite yıllarımda sürekli evimizin balkonunda hadis kitaplarını okuduğumu hatırlıyorum. En favorim *Rijazil's Salihin* idi. nkn bu kitapta Arapça ve Türkçe tercüme yan yana idi. Arapça ile Türkçesini karşılaştırarak okuyarak Arapamı geliştiriyordum. Okumayı çok sevdiğimi söylemiştim. Lisede en çok okuduğum ve sevdiğim iki yazar söylemem gerekirse birisi Kemal Tahir diğerİ Peyami Sefa idi. Her ikisinin de bütün romanlarını okumuş ve zetlemişimdir. Tarık Buğra da beğenerek okuduğum bir yazardı. Galiba Tarık Buğra benim tarihi sevmem ve seçmemde etkili oldu. Ama ondan daha çok sevdiğim Peyami Sefa'nın neden kariyerime bir dokunuşu olmadı anlamış değilim. Üniversite ncesi eğitim durumumun en ilginç yanlarını böylece paylaşmış oldum.

Üniversite eğitiminizden bahseder misiniz? Lisans eğitiminizi hangi üniversitede tamamladınız. Nasıl bir niversite eğitimi aldınız? Aldığınız eğitimin güçlü ve zayıf yanları nelerdi?

Ben Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih-Coğrafya ğretmenliği bölümünü okudum. Aslında o zaman için galiba 350 puan gibi bir puanım vardı. Oldukça iyi bir puan idi. Ankara dışında Hukuk Fakültesi için falan yeterli idi. Ayrıca DTCF için de yeterli idi. Ama kız kardeşimin bazı arkadaşları benim bu tercihi yapmamda etkili olmuştu. Ülkücü olan bu arkadaşlar bana Gazi niversitesi'ni telkin etmişler ben de bütün tercihlerimi Gazi niversitesi için yapmıştım. şimdi ne kadar büyük bir hata yaptığımı daha iyi anlıyorum. nkn Gazi Eğitim Fakültesi benim için bir hayal kırıklığıydı. Öğretim yesi kadrosu ilk yıl için çok yetersizdi. Bizim okuduğumuz yıllarda orası ğretmen okulundan fakülteye yeni dönüşmüştü. Öğretim elemanı kadrosu genelde eski ğretmen okulundan intisap etmişti. Ne kadar etik bir şey bunları söylemek bilmiyorum ama sırf bu söyleşİ aynı zamanda tarihe bir kayıt düşmek anlamına geldiği için üzülerek bazı tespitlerimi paylaşmak zorundayım. Gazi Eğitim Fakültesindeki hocalarımızın önemli bir kısmı ders anlatmazdı. Genelde not tuttururlardı. Onlar okur, biz yazardık. Bu bana çok ters gelirdi. Yazmak istemezdim. Bu yüzden çok azar işittim. Hatta bir anımı anlatmak isterim. Coğrafya dersinde hocamız not tutturuyordu. Ben ise o tarihlerde yayınlanmaya başlayan *Gelişim lkeler Ansiklopedis'i*ni fasikül fasikül biriktirmeye başlamıştım. Bir gün fark ettim ki hoca aynen oradan yazdırıyor. Bana neden yazmadığımı sorduğunda ansiklopedi bende var deyince çok morarmıştı. Burada bir anekdot olarak

ifade edeyim ki kitap toplama merakım lisede başladı ve üniversitede artarak devam etti. Babam harçlığımı verdiği gün kitap alır sonra param bittiği için Beşevler'den Ulus'a kadar yürüyerek tasarruf yapardım.

Neysel Gazi Üniversitesi'ndeki kadro yetersizliği çok uzun sürmedi. Galiba ikinci yılımızda kanun değişikliği ile paralel olarak DTCF'den bazı kıdemli hocalar Fakültemize geçtiler. Onlar arasında Refet Yinanç, Reşat Genç, Mehmet Alpargu gibi hocalar bize bizi "fakülte eğitimi" ile tanıştırdılar. Onların gelişiyle eğitim kalitemiz adeta çağ atladı. Özellikle Reşat Genç hocayı burada minnetle anmak isterim. Onun kadar heyecanlı ve zevkli ders anlatan hoca çok azdır. Ders notlarına hiç bakmadan İlk Müslüman Türk Devletleri dersini masal tadında anlatırdı. Mehmet Alpargu hoca da çok güzel ders anlatırdı. Gerçekten çok bilgili bir hocaydı. Aydın Taneri hoca da çok beğendiğimiz bir hocaydı. *Türk Devlet Geleneği* adlı adeta klasikleşmiş kitabıyla meşhur olan hocamız gerçekten çok iyi ders anlatırdı. Hamza Eroğlu ise kendi yazdığı *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi* kitabını derslerde adeta okuyarak ders yapardı. Çok sıkılırdım. Ona rağmen Atatürk'e sevgim, saygım ve hayranlığım azalmadı ki buna şaşarım. Bu arada özellikle Osmanlı Tarihi derslerimize gelen Fahrettin Kırzioğlu hocaya ayrı bir paragraf açmak isterim. Benim üniversitede tarihi sevmemde etkili olan hocalardan birisidir. O kadar güzel Osmanlı Tarihi dersi anlatırdı ki unutamam. Hele Osmanlı Rus savaşlarını bir anlatışı vardı ki anlatamam. Anlatırken adeta olayları yaşar, gözlerinden yaşlar dökerdi. Refet Yinanç hoca Osmanlıca derslerimize giriyordu. Ama kendisinden çok fazla yararlandığımı söyleyemem. Önceden de ifade ettiğim gibi liseden itibaren Arapça dersleri aldığım için insicamı bozduğum gerekçesiyle beni Osmanlıca derslerinden muaf tuttu. İşte bu sırada Arapçaya daha çok ağırlık verdim. Biz fakültede iken şimdi kendilerine çok saygı duyduğum ve çok sevdiğim Prof. Mehmet Şahingöz, Prof. Refik Turan ve Prof. Yasemin Demircan gibi hocalar asistandı. Onlarla da öğrenciler olarak çok iyi anlaşırđık. Bize çok yardımları olmuştur.

Fakülte eğitiminizde mi akademisyen olmaya karar verdiniz. Fakülte eğitiminizde sizi etkileyen, yönlendiren ve dünyanızı şekillendiren kişiler veya olaylar oldu mu?

Elbette insan akademisyen olmaya kendisi karar vermez; sadece gayret eder. Çünkü bizim zamanımızda hocaların istemediği kişilerin yüksek lisansa devam etmesi neredeyse imkânsızdı. Ya da ben öyle hatırlıyorum. Benim akademisyenliğe yelken açmama sebep olan kişi Öğretim Görevlisi olan İsmail Cansız hocadır. Kendisi benim Arapçaya devam etmemden nedense çok etkilenmişti. Hiç unutmam bir gün bütün sınıfı beraber Libya Kültür Merkezine, Çağrı adlı filmi izlemeye götürdük. O zaman yeni vizyona girmiş ve çok ses getirmiş olan Çağrı filminde altyazı ve Türkçe dublaj yoktu. Ben filmdeki sahneleri dilim döndüğünce arkadaşlara Türkçeleştirmiştim. İsmail

Cansız hoca bu gayretimi Prof. Refet Yinanç'a anlatmış. Orta ağ tarihine çok büyük katkısı olur diye de özellikle bahsetmiş. İşte bu tavsiyesi benim kariyerimi inşa etmemde bir dönüm noktası oldu. Refet hoca sayesinde bölümü birincilikle bitirdikten sonra DTCTF'de yüksek lisansa kabul edildim. Hatırladığım kadaniyla Erzurum'dan kadrolu asistan olarak gelen şimdi çok iyi bir akademisyen olan Prof. Mehmet Tezcan dışında DTCTF haricinden bölüme kabul edilen tek ğrenci bendim. Derslerimize giren Bahattin Ögel, Mehmet Altay Köymen, Kazım Yaşar Kopraman, Mustafa Kafalı ve Yusuf Oğuzoğlu üzerimde en etkili olan hocalardır diyebilirim. Mehmet Altay Köymen hoca gerçekten çok donanımlı bir hoca olarak ufkumu açmış ve akademisyenliğe ilgimi katbekat artırmıştır. Kendisinin ne kadar büyük bir Selçuklu tarihçisi olduğunu herhalde söylememize gerek yok ama o bildiği diller, kaynaklara hkimiyeti ve o kaynakları öğrencilerine aktarımı açılarından beni çok etkiledi. Danışmanım olan Bahattin Ögel çok değerli bir insan ve hoca idi. Kendisinden yeterince istifade ettiğimi söyleyemem.

Nedense benim gözüm hep dışardaydı. Mehmet Altay Köymen'in 6 dil bilmesi. Yine Bahattin Ögel hocanın çok sayıda ve derecede yabancı diller bilmesi beni çok etkiliyordu. Bölümde Kazım Yaşar Kopraman'ın İngilizceyi İngilizlerden Arapçayı da Araplardan daha iyi bildiği konuşulurdu. İşte bu ortamda ben yabancı dilimi geliştirmek ve yurtdışında eğitim görmeyi kafaya koymuştum. Bu amaçla yurtdışı sınavlarını takip etmeye başladım. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yurtdışı yüksek lisans ve doktora ğrencisi göndereceğini duyuduğum zaman çok heyecanlandım ve sınava girmeye karar verdim. Gerek bölümdeki arkadaşlar gerekse çevrem "yahu seni oraya alırlar mı? Oranın adamları hazır mı?" gibi sözlerle beni caydırmaya çalıştılar ama sonradan kaderin bir cilvesi sonucu öğrendim ki merhum Hasan Celal Güzel bakan olarak torpili kaldırmış. Herkes hak ettiği notu alacak demiş. Bunu bizzat bana kendisi söyledi. Biliyorsunuz daha sonra kendisiyle çok yakın bir mesai içerisinde oldum.

İşte o dönemde hiç tanımadığım Hasan Celal Güzel benim kariyerimde bir basamak atlamama sebep olmuştu. Ama en büyük şansım jüri üyelerinin birisinin Mustafa Kafalı olması idi. Tabii bu şans bende olunca sınavı kazanman da zor olmadı. 12 kişi olarak girdiğimiz sınavı galiba 5 kişi kazandık. Benimle aynı sınavı kazananları da tarihe not etmek için burada anmak isterim. Bunlardan birisi şimdi çok ünlü bir profesör olan Prof. Mehmet z diğeri ise Hasan nal'dır. Bir diğeri ise yine şimdinin meşhur tarihçilerinden Prof. Hakan Erdem idi. Erol Karaca adlı bir başka arkadaş da kazananlar arasında idi ama o tarihçiliği bıraktı. Doktorasını da yarım bıraktı ve galiba iş adamı oldu. Diğer bursiyerler bihakkın akademik hayatın hakkını verdiler. Konumuza dönecek olursak; bu sınavı kazanmam yüzünden DTCTF Yüksek lisans serüvenim yarıda kaldı. Aslında DTCTF'deki tarihçi kadrosunu yurtdışında bulamayacağımı biliyordum. Ama işte bu dil öğrenme merakım yüzünden yurtdışına gitmeye karar verdim. Çok sevdiğim DTCTF yüksek lisans öğrenimim

topu topu 6 ay sürdü. MEB bizi 6 ay ODTÜ Hazırlık Okulunda İngilizce kursuna gönderdi. Böylece benim akademik kariyerim başladı.

Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerinizi İngiltere’de tamamladınız. İngiltere’ye gidişiniz ve orada aldığınız eğitimden bahsedebilir misiniz? Hangi zorluklarla karşılaştınız?

İngiltere’ye gittiğimizde önce dil eğitimine başladık. Burada da çok şanslı olduğumu söyleyebilirim. Çünkü Cambridge’de Sawston kasabasında Cambridge Center for Languages’da dil eğitimine başladım. Burası cennet gibi bir kasabadır. Okul da ülkenin en pahalı okulu idi. Devlet burslusu olmanın nimetlerinden yararlanmaya burada başladım. 4 ay sonra ELTS sınavını geçerek Birmingham Üniversitesine kabul aldım. Bu üniversiteyi tercih etmemin sebebi, Ortaçağ tarihi üzerinde yüksek lisans yapmak üzere gönderilmem ve burada duayen bir Bizantinist olan Anthony Bryer’ın bölüm başkanı olması idi. Son dönem Bizans ve erken dönem Osmanlı tarihi üzerine odaklanmışlardı. Şimdi kendime de şaşıyorum ama o tarihte nasıl bu kararı verdim bilmiyorum ama çok bilinçli olduğum kesin. Osmanlı-Bizans ilişkileri üzerine odaklanacaktım ve okumam gereken bölüm sadece Center for Byzantine, Ottoman and modern Greek Studies olabilirdi. Ama bölümdeki eğitimim istediğim gibi gitmedi. Burada bana danışmam olarak Alman asıllı bir tarihçi olan Michael Ursinus tayin edilmişti. 6-7 dil bilirdi. Hem de okuyup yazacak ölçüde. Benim ise yabancı dilim hala çok yetersizdi. Hangi zorluklarla karşılaştınız diye sordunuz ya işte ilk karşılaştığım zorluk Prof. Ursinus hocaydı. O tam olarak mükemmeliyetçi bir adamdı. Bana ilk verdiği ödevi de hiç unutmam: Paul Wittek’in *The Rise of The Otoman Empire* adlı eserini özetlememi istedi. Sonrası benim için tam bir hayal kırıklığı oldu. Hoca zoru seven bir adamdı ve çok zor beğenirdi. Bir türlü bana kendi istediğim ve önerdiğim konuları vermedi. Nedense hep Türkiye’deki kaynaklar üzerinde çalışmaya zorladı. Hâlbuki ben Oxford kütüphanesindeki veya başka bir Avrupa Kütüphanesi’ndeki yazma eserler üzerinde çalışmak istiyordum, kabul etmedi. Tahrir defterleri çalışmaya zorladı. Mecburen Yüksek lisans tezi olarak söylediğini yapmak zorunda kaldım ama orada bana çok iyi bir perspektif ve çalışma metodu aşılacağını da kabul etmem gerekir. Örneğin tahrir defterlerini dünyadaki benzerleri ile karşılaştıran analizler yaptırdı. Bu vesileyle İngilizlerin Domesday Book, Sicilya’daki *Ceraid* veya Mısır’daki *Rok* olarak bilinen tahrirleri analiz ettim. Türkiye’de Sicilya *Ceraidleri* üzerinde başka çalışan olduğunu zannetmiyorum.

Ursinus çok zor bir hocaydı demiştim. Onun için tarihçinin dil problemi olamazdı. Kendisi beni bizzat Almanca kursuna kaydettirdi. Bibliyografya saplantısı vardı. Bana sürekli araştırma ödevleri vererek bibliyografya hazırlattı. Hiç unutmam bir keresinde kendisine bir ödev teslim ettim. Bana “çok önemli bir kaynağı görmemişsin” dedi. Bütün ısrarlarıma rağmen bir ay eksik ve mutlaka

görmem gereken kaynağın ismini araştırmak zorunda bıraktı. Defalarca bibliyografya fişleri mi karıştırmama rağmen muvaffak olamadım. Sonra bana yazarın soyadını söyledi. Hiç unutmam. Bu kaynağın adı B.J. Slot'un *Archipelagos turbatus: less cyclades entre colonizati3n latine et occupation Attornane c. 1500-1718*. İstanbul, 1982. Bu eserin Latince olduğunu zannettim ve kendisine "hocam bu eser Latince galiba ben Latince bilmiyorum, nasıl okuyayım" dedim. "Böyle mazeret mi olur, dil bilmiyorsun öğreneceksin" dedi. "Dili bilmiyorum diye çalışma alanındaki en önemli kaynağı atlayacak mısın?" dedi. Neyse en azından eseri bir göreyim diye kalktım Londra'ya SOAS kütüphanesine gittim. Eser sadece orada vardı. (için ilgini bu eseri Türkiye'deki çok az hoca kullanmış olmalı ki hala Slot yazınca Google benim makaleyi ilk sırada veriyor). Kitabı buldum. Meğer Fransızcaymış. Tabii ben de çok az Fransızca var. Ama işte tablolardan vs yola çıkarak bazı notlar aldım ve devime dhil ettim. Hoca çok memnun oldu. Dedi ki "gördün m Fransızca bilmeden olmuyor, git adam gibi öğren" dedi. Bu vesile ile burada çok ilginç bir anımı anlatmak isterim: Sevgili dostum Profesör Bestami S. Bilgi'e anlattığım zaman gülmekten yerlere yatarđı. İngilizce kursunda iken bir şey fark etmiştim. Devlet bize birebir dil eğitimi alacak bir denek tahsis etmemişti. Gittiğim dil okulunda zengin arkadaşlar üste çok para ödeyerek birebir dersler alıyordu. Ben de birebir ders almanın bir yolunu buldum. Derslerden sonra Kiliseye giderek rahibe sık sık Hristiyanlık hakkında sorular soruyordum. O da bana hararetle anlatırdı. Tabii can kulağıyla dinlerdim. Böylece birebir İngilizce eğitimini bedavaya getiriyordum. Yine dil eğitimim esnasında verdiğim ikinci bir önemli karar da şuydu: dil kursundaki herkes benim gibi yabancıydı. "Kr kre rehberlik etmez" diye bir atasözü vardı. Sınıftaki arkadaşlar Arap, İspanyol, İtalyan veya İspanyol idi. Yanında kaldığım İngiliz aile ile iletişimim de çok azdı. Fazla konuşmazlardı. Daha çok otelde kalan müşteri gibi davranıyorlardı. Yani *native speaker* ile konuşmamız sınırlı idi. Ben de Birmingham'a gider gitmez belediyenin açtığı Fransızca kurslarına kaydoldum. Amacım Fransızca öğrenmek değil İngiliz arkadaş edinmekti. Aklımı seveyim. Gerçekten de derslerden sonra sosyalleşiyor, *pub*lara gidip beraber bira içiyorduk. Ama işte niyet böyle olunca Fransızca'yı ikinci plana attık. Bu yüzden benim Fransızca özellikle konuşma açısından çok düşük düzeyde kaldı. Danışmanım Ursinus, Alman olduğu için beni Almanca kursuna yazdırdığını belirtmiştim. Bu vesile ile anlatayım. Almanca bir türlü aklımın ermediği bir lisan oldu; kafam asla basmadı. *Intermediate* seviyesinde kaldım. Hatta Mısır Hidivi'nin Sarayından kaçıp İngiltere'ye yerleşen bir hanımefendiden kendi paramla özel ders almam da bu durumu tersine çevirmedi. Bu zel dersleri bir süre şimdi profesör olan değerli dostum Mehmet Alaattin Yalnkaya ile beraber aldık. Ama ğretmenimiz çok iyi olmasına rağmen o da benden iyi değildi. şahsen kırmızı başlıklı kız masalını Almancasından okuyacak kadar Almanca ğrendim. Ama gerisi gelmedi. şimdi ise aklımda hiçbir şey kalmadı. Dillere karşı zaten (bana göre müzik kulağım olmadığından dolayı) ğrenme zorluğu

tarafım hep vardır. Bölümde aldığım Yunanca dersine de sadece 6 ay tahammül edebildim. Pek sıkıntıya gelmeyi sevmiyorum. Sosyal bir insan olarak İngiltere’de hayatımı da yaşamak istiyordum galiba. Neyse Türkiye’ye döndükten sonra haftada 36 saat derse girince bildiğimiz dilleri de unuttum. Çünkü akademik çalışma yapacak çok az zaman kalıyordu. Almancadan Fransızcadan tercüme yapacak neredeyse hiç fırsatımız yoktu. İşte bu yoğun öğretim hayatı benim zaten zayıf olan o ikinci, üçüncü dilleri zamanla unutmama veya unuttuk demeyelim de körlenmesine sebep oldu.

Yine konumuza dönelim ve Birmingham Üniversitesinde yüksek lisans ve doktora yapmanın zorluklarından bahsedelim. Şimdiye kadar yabancı dil öğrenmekle ilgili zorluklardan bahsettim ama esas sıkıntılardan bir tanesi konu seçimi idi. Alman hocamdan sonra bu defa İsveç asıllı bir papaz olan Prof. Jorgen Nielsen ile doktora başladım. O da kaynakları Türkiye’de olan bir konu seçmemde ısrarcı oldu. Mecburen Kıbrıs Şer’iye sicillerini seçtim. Bu seçimimde SOAS’tan üniversiteye yarı zamanlı olarak ders vermeye gelen Prof. Colin Heywood çok etkili oldu. Ronald Jennings’in çalışmalarına hayranlığım da önemli bir etkidir. Neyse seçtiğim konu sonradan çok hoşuma gitti ve Prof. Nielsen’in yakın alakası sayesinde doktora mı üç yıl içerisinde tamamladım. Mastır da üç yıl sürmüştü. Çünkü artık benimle daha alakalı olan ve yazdıklarımı çok çabuk okuyup, geri dönen bir danışmanım vardı. Bu yüzden Prof Nielsen’a minnettarım. Bu hoca gerçekten çok tecrübeli ve daima önümü açan bir hocaydı. Selly Oak College’in de direktörüydü. Onun sayesinde Arapça derslerine devam ettim ve o bölümden Arapça sertifikası da aldım. (Şimdi bunları anlatınca Arapçayı nasıl bu kadar unuttum şaşıyorum. Bir insan bir dili nasıl bu kadar unutulabilir) Hâlbuki pratik Arapçada çok iyiydim. İngiltere’de dil kursunda 40 kadar Ummanlı arkadaşım vardı. Onlarla o kadar çok Arapça konuşurduk ki İngilizce hocam beni bir gün çağırdı ve “sen bu kafa ile asla İngilizce öğrenemezsin” dedi. O kadar korktum ki ertesi gün Arap arkadaşlarla tamamen ilişki kestim.

Bu arada İngiltere’de üniversite ve bölüm seçmenin zorluklarından da sırası gelmişken bahsetmek isterim. Ben Birmingham Üniversitesi’nde yüksek lisansını tamamladıktan sonra Alman danışmanımın yaşattığı baskı ve bıkkınlıktan dolayı ayrılmak istedim. Oxford Üniversitesi’ne gittim. St Anthony’s College’de Prof. Olan Richard Repp ile konuştum. *The Müftü of İstanbul* adlı çok meşhur bir kitabı vardır. Toprağı bol olsun. Kendisine şer’iye sicil çalışacağımı ve bu konuyu kendisiyle çalışmanın çok yararlı olacağını söyledim. Çok memnun oldu. Seni memnuniyetle çalıştırırım dedi. Resmen Oxford Üniversitesi’ne müracaat ettim. Elbette kabul sorunu yaşamam söz konusu bile değildi ama Anthony Bryer dostu Richard Repp’i arayıp beni almamasını istedi. Biz Türkler sınır ötesi öğrenci kabul edildiğimiz için üniversiteye çok astronomik bir öğrenim harcı ödüyorduk. Ben gidersem çok önemli bir gelirden olacağını hatta bölümün kapanacağını söylemiş.

Eğitim ataşesini de devreye soktum ama ikna olmadı. Mecburen Birmingham'da kaldım. Hüngür hüngür ağladığımı hatırlıyorum, çünkü Oxford Üniversitesi'nde okuma şansım vardı ve bu elimden alınıyordu. Oxford'a gidemedim ama Repp hoca sürekli bana destek oldu. Kız arkadaşım Oxford Üniversitesi yayınevinde çalışmaya başladığı için zaten sık sık oraya gidiyordum. Kendisiyle de sürekli görüşüyordum. Doktora tezimi sayesinde bitirdim diyebilirim. Nitekim doktora jürisine de gönüllü olarak katıldı ve benim doktoramda imzacılardan birisi oldu.

Aldığınız eğitim Türkiye'deki lisansüstü eğitimle kıyaslandığında güçlü ve zayıf yönleri nelerdi?

Yukarıda da kısaca bahsettiğim gibi DTCF'deki öğretim kadrosu Birmingham ile asla kıyaslanamaz. DTCF'de çok daha donanımlı ve çok daha kaliteli hocalar vardı. Yani bu açıdan yurtdışında yüksek lisans yapmanın çok daha önemli bir şey olmadığını söyleyebilirim. Bence DTCF'deki yüksek lisans arkadaşlarımda da her biri iyi yetiştirildi. Hepsisi çok iyi akademisyen oldular.

Yurtdışında doktora yapmanın en avantajlı yanı az önce de bahsettiğim gibi dil eğitiminin daha kolay ve hızlı olmasıdır. Gerçi şimdi Prof. Olarak Uludağ Üniversitesinde öğretim üyesi olan Mehmet Tezcan arkadaşımız istisna teşkil eder. Biz yüksek lisansta ders arasında kantinde vakit geçirirken o Çince ve Rusça derslerine katılır ve o alanda kendisini geliştirirdi. Filolojik alt yapısını çok iyi geliştirmiştir.

Tabii yurtdışında yüksek lisans ve doktora yapmanın çok farklı bir avantajı var ki burada zikretmek isterim. O da her milletten çok sayıda öğrenci ile beraber çalışmak olsa gerek. Düşünebiliyor musunuz, yüksek lisanstaki arkadaşlarım Romanya, Almanya, İspanya, Yunanistan, Çin ve çok sayıda Arap ülkesindendi. Gerçekten çok ufuk açıcı bir atmosfer. Bunu kabul etmek gerekir ve bu atmosferin bir araştırmaya kazandırdığı deneyimler saymakla bitmez.

Lisansüstü eğitimlerini yurtdışında yapmak isteyen genç tarihçilere hangi ülkelere gitmelerini ve nasıl bir yol çizmelerini tavsiye edersiniz?

Şimdi bu soruya cevap verirken önemli gördüğüm bir noktaya değinmek isterim. Benim tecrübelerime göre fen bilimlerinde yurtdışında doktora yapmak sosyal bilimcilere göre çok daha önemlidir. Bu alanda kazanılabilecek deneyim Türkiye ile asla kıyaslanamayacak kadar fazladır. Belki son zamanlarda açılan bazı vakıf üniversiteleri bu bakımdan benzer veya yakın bir tecrübe yaşatabilir. Ama şahsen fen bilimleri alanında doktora yapanların yurtdışında tamamen farklı bir süreç ve deneyim yaşadığını düşünüyorum.

Yine mesleğimize dönersek; genç tarihçilere elbette yurtdışında doktora yapmalarını şiddetle tavsiye ederim. Bir defa yurtdışında doktora yapmak gerçekten insanı dar kalıplar içerisinde

düşünmekten kurtarıyor. Mukayeseli bir bakış açısı kazandırıyor. Elbette ülkemizde de yurtdışına gitmeden kendisini yetiştiren tarihçilerimiz var ama sayıları çok az. Ama genç meslektaşlarıma tavsiyem yurtdışına gidecekler bizim gibi teslim olmasınlar. Gittikleri ülkelerin tarihini çalışsınlar. Asla bizim yaptığımız hatayı yapmasınlar. Benim ilk başta planladığım gibi gitsinler. Avrupa tarihi çalışsınlar. Avrupa köylüsünü çalışsınlar. Avrupa ticaret hayatını çalışsınlar. Yani oraya gidip Osmanlı tarihi çalışmasınlar. Bunu yapmak şu sıralar daha kolay çünkü Avrupa'daki birçok Türkiye araştırmaları merkezi kapatıldı ve bizim o merkezleri yaşatmak için kurban edilme sürecimiz tamamlandı. Artık yurtdışına, örneğin Birmingham Üniversitesi'ne giden bir öğrenci doğrudan tarih bölümünde yüksek lisans ve doktorasını yapabilir. İstedığı konuyu seçebilir. Bunu şiddetle tavsiye ederim.

Ben bu boşluğu doldurmak için çok uğraş verdim. Az önce dediğim gibi tahrir defteri çalıştı isem diğer benzer tahrirleri de çalıştım. Akdeniz dünyasında tahrir deneyimlerini anlatan güzel bir makale de kaleme aldım. Osmanlı köylüsünü veya Osmanlı ekonomisini çalışan birisi Angeliki E. Laiou'nun *Peasant Society in the Late Byzantine Empire* adlı eserini okumadan asla Osmanlı köylüsünün tasvir edemez. Ya da Osmanlı ekonomisini yazan birisi onun *The Byzantine Economy* adlı eserini okumazsa boşlukları dolduramaz. Şahsen bu kıyaslamaları hep yapmaya çalıştım.

Ermeni sorununu çalışırken de Osmanlı öncesi tehcir politikalarını araştırdım. Britanya'nın Boer'lere karşı uyguladığı tehcir politikaları bilinmeden tehciri dünyaya anlatamayız. Bu nedenle Nicholas Wanford dostumun yazdığı *Unconventional Warfare in the Ottoman Empire: The Armenian Revolt and the Turkish Counterinsurgency* adlı eseri tavsiye etmeden geçemem. Ya da Amerika'nın Güney Asya'da Filipinlilere karşı yürüttükleri tehcir politikalarını bilmeden Ermeni sorununu nasıl anlayabiliriz. Edward J. Erickson'un *Ottomans and Armenians: A Study in Counterinsurgency* adlı eseri okunmadan analizlere girişen bir tarihçi kolaylıkla Ermeni tezlerinin tutsağı olur ve 20. yüzyılda zorunlu göçü ilk uygulayan devletin Osmanlı olduğunu sanabilir.

Sorduğunuz soruya dönecek olursak: hangi ülkeye gitsinler sorusuna cevabım ise kesinlikle Amerika'dır. Artık tarihçilikte Amerika kıyas kabul etmeyecek kadar üstün bir duruma geçmiş durumdadır. Avrupa'da tarihçilik gerilemektedir. Son zamanlarda İngiltere'de bir Victor Menage, bir William Hale ya da Bernard Lewis yetişmesi mümkün değildir. Bugünkü Almanya'dan bir Helmut Ritter ya da Carl Brockelmann çıkmasını beklemek abesle iştigal olur. Bu örnekler çoğaltabiliriz ama şimdilik bu kadarla yetineyim.

Kısaca, şimdiki aklım olsa doktora için İngiltere yerine İtalya'ya gitmek isterdim. Venedik arşivlerini çalışır ve çok orijinal çalışmalar ortaya koyabilirdim. Venedik arşivleri bizim tarihçilerimiz tarafından hala keşfedilmemiştir. Aynı şekilde Ermenice bilen uzmanımız çok az olduğu için

Ermenice tarih kitapları da ülkemizde ve dünyada ilgiye muhtaçtır. Eminim bu engel aşıldığında Selçuklu tarihçiliği büyük bir aşama kaydedecektir.

Doktoradan sonra akademik unvanlarınızı ne zaman aldınız ve hangi üniversitelerde görev yaptınız?

Ben MEB burslusu olduğum için mecburi hizmetim vardı. Bu yüzden Türkiye'ye döndüm ve Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde çalışmaya başladım. Doçentlik ve Profesörlük ünvanlarımı da orada aldım. Bu bakımdan KTÜ ve Trabzon benim kariyerimde ayrı bir yere sahiptir. KTÜ Fatih Eğitim Fakültesinde göreve başladıktan sonra henüz tarih bölümü olmayan Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü için eleman devşirmeye başladım. Kurucu kadroyu ben oluşturdum ama bölüme kendim çok sonradan geçtim. Profesörlük unvanını Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde aldım.

Ankara'da görevlendirildikten sonra TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Tarih Bölümünü dışardan kurduk. Üç kurucudan birisi benim ama asıl kadroya asla geçmedim. Ama altı sene kadar orada çeşitli lisans dersleri verdim. Daha sonra İpek Üniversitesine geçtim ve orada da bir tarih bölümü kurdum. Üniversite kapatılincaya kadar da orada öğretim üyesi olarak çalıştım.

Çalışmalarınızı azınlık tarihine özeldir ise Türk-Ermeni ilişkilerine yönlendirdiniz. Böyle bir tercihte bulunmanızın nedeni nedenleri nelerdi? Örneğin iyi derecede İngilizceye hâkim olmanız bu yönelimde etkili oldu mu?

Türk-Ermeni ilişkilerine yönelişim tamamen Prof. Yusuf Halaçoğlu'nun yeni bir inisiyatif alması sayesinde oldu. Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezinde *Türk* projesini tamamlamıştık. Artık Trabzon'daki görevime dönme hazırlığı yapmaktaydım. O sırada Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Halaçoğlu kurum bünyesinde bir tarih araştırma grubu oluşturulacağını ve burada Ermeni, Süryani ve Pontus sorunları konusunda araştırmalar yapılacağını söyledi. Ben alanımın Yeniçağ sosyal ekonomik tarihi olduğunu, son dönemleri pek bilmediğimi ve dahi Ermeni meselesi hakkında da çok az fikir sahibi olduğumu söyledim. Hoca, az bilgisi olanın bu konuda önyargısı da olmaz dedi ve ısrar etti. Ben de oğlumun sağlık sorunlarını da göz önünde tutarak bu teklifi kabul ettim. Benim için Ermeni sorunu 3. doktora gibi zor oldu. Dönemi ve kaynaklarını okumakla işe başladım. Gerçekten çok az bildiğim bir konu idi.

Ermeni meselesi en çetrefilli tarih araştırma konuları içerisinde sayılabilir. Konu, en çok politize olan araştırma konulardan birisidir. Bu alanı seçtiğim zaman projelerde beraber çalıştığımız Profesör Halil İnalçık bana ısrarla bu konunun politik bir konu olduğunu, en doğru belgeleri veya kanıtları bulsan da kimseyi ikna etmenin mümkün olmadığını söyledi. Bu alana geçersen hata yaparsın dedi. Beni ısrarla bu alanda çalışmaktan uzaklaştırmaya çalıştı. Hatta sen Osmanlı tarihine

lazımsın gibi iltifatlar da yaptı. Ama ben Yusuf Halaçoğlu'nun teklifini kabul ettim. Çünkü çocukluğundan beri milli davalara hep kayıtsız kalmak gibi bir lüksüm hiç olmamıştır. Benim için milliyet, Atatürk ve devlet deyince akan sular durur. Hani “söz konusu vatan ise gerisi teferruattır” diye bir motto vardır ya bu söz benim için kutsiyet taşır. Benim milliyetçilik anlayışım saflık derecesinde kuvvetlidir. Mesela askerlik bedelli olamaz deyip protesto ederek 12 ay askerlik yapmaya karar verdim ve askerlik uzayınca da 16 ay askerlik yapıp teğmen olarak terhis oldum. Hala kararına gülerim. Bu örnek, benim neden Ermeni meselesine girdiğimi sanırım en iyi anlatan örnektir.

İngilizce bilmem de tercih edilmemde elbette rol oynadı, çünkü olmazsa olmazdı.

Ermeni sorunu ve etnik konularla ilgili araştırma yapan bir tarihinin ülkemizdeki konumu nedir? Genç tarihçilere bu konuda tavsiyeleriniz olur mu?

Ermeni Sorunu gibi Türkiye için önemli ama dünyada mayınlı bir alanda çalışmak bir akademisyenin zor bir dünyaya adım attığını gösterir. Bu konuda çalışmaya başladığım andan itibaren yurtdışında gerek *Osmanlı* gerekse *Türk* projesi sayesinde kazandığım itibara hanel gelmeye başladı. İnalçık haklı idi. Ne kadar tarafsız olursan, ne kadar ciddi çalışırsan çalış sonuç değişmez. Artık onlara göre ben resmi tarihçi idim. Resmi tezleri destekleyen bir ideolog idim. Bazı konferanslarımda “Ermeni meselesinde Türkiye'nin resmi tezi yoktur” medyada manşet olan söylemlerime rağmen yurtdışında yıllar içinde inşa ettiğim network yara almaktaydı. Yurtdışında konferanslara gittiğimde en çok gücüme giden şeylerden birisi moderatörün beni resmi tarihçi olarak nitelendirmesidir. Konuşmalarına başlarken hep bu konuda savunma yapmak zorunda kaldım. Bunun doğru olmadığını söyledim. Ama çok ikna edici olduğumu söyleyemem. Ancak şunu söyleyebilirim ki Ermeni meselesi konusunda gerçekten objektif olmaya çalıştım. Yazdığım kitaplar; ele aldığım konular ortada. Ben elimden geldiği kadar konuya objektif yaklaştım. Soykırım araştırmalarının bağımsız enstitüler kurularak çalışılmasını önerdim. Sonuç alamadım.

Bu bakımdan Türkiye'de Ermeni meselesini çalışmak sadece dışardan tepki almayı ve dışlanmayı beraberinde getirmedi. Bizim araştırma grubunun bu meseleyi tartıştığı yıllarda Ermeni meselesi Türkiye'nin en önemli dış problemlerinden birisiydi. Hükümet de bu konudaki araştırmalarımızı gerçekten sahipleniyor ve fikirlerimize önem veriyordu. Asılsız Soykırım Araştırmalarını Koordinasyon Kurulu vardı. Bu Komisyonun bünyesi altında Dışişleri gibi devletin kritik kurumlarıyla sürekli işbirliği ve dayanışma içerisinde çalıştık. Bu bakımdan Ermeni Sorunu araştırmaları bizim ülkemizde resmi olarak niteliğinde doğruluk payı vardır. Gerçi yazdıklarımıza asla akademik bir müdahale olmadı.

Öte yandan bu konu aslında yurtdışında da bu şekilde çalışılıyor. Ermeni diaspora dernek ve kuruluşları tarafından desteklenen ve hatta yönlendirilen araştırma grupları var. Üniversite bölüm ve araştırma merkezleri var. Onlar hiç objektif değİller. Soykırım tezlerine adeta bir dine inanır gibi inanıyor ve savunuyorlar. Bu konuda yurtdışındaki fanatizmin eline kimse su dökemez.

Bununla birlikte yapmış olduğum araştırmalar sayesinde diaspora Ermenileri arasında özellikle konuyla ilgili çalışanlar arasında da saygın bir konum elde ettiğimi söyleyebilirim. Bunun faydasını TRT tarafından desteklenen *Tarihin Işığında Türk Ermeni ilişkileri* belgeselini hazırlarken gördüm. Ermenistan, Rusya, Amerika, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde 180 kadar hatta biraz üstünde Ermeni veya Ermeni tezlerini destekleyen araştırmacılar ile mülakatlar yaptım. Metin yazarlığını da yapmış olduğum bu 9 bölümlük belgesel, bence hala bu konuda yapılmış en tarafsız ve objektif belgeseldir. Her iki tarafın görüşlerini de eşit bir şekilde yansıtmaktadır ve bu 180 kadar Ermeni diaspora tarihçisi, belgesel yayınlandıktan sonra bana karşı en ufak bir eleştiri yöneltmemişlerdir. Bu konuda çok başarılı olduğumu söylemeliyim.

Ermeni sorunuyla ilgili yazdığı kitaplar yurtdışında yayınlanan az sayıdaki Türk tarihçilerinden birsiniz. Özellikle Lexington Books tarafından basılan The Armenians of Musa Dagh, 1915–1939: A Story of Insurgency and Flight üzerinde film de yapılan bir konuyu ele alıyor. Bu eserlerinizden bahseder misiniz?

Türk Tarih Kurumu Tarih Araştırmaları Grubu üyeleri olarak aramızda konu taksimi yaptığımızda ben Amerikan arşivlerinde çalışmayı tercih ettim. Amerika bu bakımdan en önemli ülkelerden biridir. Bunu söylemeye bile gerek yok. Defalarca Amerika'ya gittim ve arşivlerinde araştırmalar yaptım. Dört aydan bir aya kadar sürelerde New York, Washington, Boston gibi şehirlerde çalıştım. Aslında daha uzun süreler kalmak gerekiyordu; ama devletin verdiği yolluk yevmiye ile orada yaşamla adeta bir işkence olduğuna için süreyi mümkün olduğuna kadar kısa tutmak zorundaydık. Bu çalışmalarım esnasında da çok sayıda yabancı akademisyen ile dostluk kurdum. Amerika'daki konferanslara özellikle etnik ve çatışma sorunları ile ilgili tebliğler sunmayı alışkanlık haline getirdim. Ama daha sonraları bu konferanslara gönderdiğim tebliğ özetleri kabul edilmemeye başladı. Özellikle 2008 senesinden sonra bana ve arkadaşlarıma karşı özel bir ambargo uygulandığını fark ettim. Nasıl fark ettiniz diye soracak olursanız şöyle: denemek için tamamen Ermeni tezlerini destekleyen bildiri özetleri gönderdiğimde de ret yanıtı aldım. Demek ki TAG üyelerine karşı bir ambargo vardı.

Gelelim Musa Dağı Ermenileri konusuna... Soykırım tezlerinin bazı temel konular vardır. Bunlardan birisi de Musa Dağı Ermenileri konusudur. Musa dağı bugün Hatay sınırları içerisinde.

Ermeniler, 1915 yılı ağustos ayında tehcir kararına karşı direnişe geçmiş, devlete karşı isyan bayrağı açmış ve Musa dağına çekilerek burada 50 küsur gün kadar karakol birliklerine karşı savaşmışlardır. Bu direniş Ermeni tezlerini destekleyen tarihçiler tarafından o kadar abartılmıştır ki inanılmaz. Dağa çıkan 5 bin kadar Ermeninin Osmanlı ordusunu defalarca ağır yenilgiye uğrattığı iddia edilmiştir. Bunlar 53 gün sonra Fransız savaş gemileri ile tahliye edilmişler ve tahminen 500 kadar kayıp vermişlerdir. Bu süreç bilindiği gibi Franz Werfel adlı bir Avusturyalı tarafından romanlaştırılmış ve neredeyse dünyadaki bütün dillere tercüme edilmiştir. Bu roman senaryolaştırılmış, birkaç kez filmleri çekilmiştir. Zamanla dünyada bu kahraman Ermenilerin direniş esnasında kahramanca savaşarak öldükleri gibi bir anlayış yerleşmiştir. Türkiye’de Ahmet Acar tarafından bu konuda yazılan bir yüksek lisan tezinin ismi bile *Musa Dağının Kayıp Ermenileri*’dir. Hâlbuki kaybolan kimse yoktur hepsinin akıbeti belgelerle sabittir. Ben bu konuda bir monografi yazarak Ermeni tezlerinin temel sütunlarından birisini yıkmak istedim. Gerçekten de özellikle Fransız ve Kızıl Haç arşiv belgelerini kullanarak tabii Osmanlı arşiv belgeleriyle de destekleyerek Ermenilerin anlattığı hikâyeyi alt üst ettim. Dağda abartıldığı ne büyük bir çatışma, ne kalkışma ne de mezalim yaşanmadığını belgeledim. İstanbul’da direnişin olay sonuçlandıktan sonra duyulduğunu ispatladım. Gemilerle kurtarılan Ermenilerin sayısını, nereye gittiklerini ve sonraki serüvenlerini 1939 yılına kadar bir bütün halinde ele aldım. Bu anlamda konuya çok özgün katkılar yaptığımı söyleyebilirim. Konuyu ele alırken tarafların tezlerini özetledim. Karşı argümanları tek tek ele aldım. Konuyla ilgili hemen her arşiv belgesini özellikle Fransa arşiv belgelerini ilk kez değerlendirdim. Objektif bir çalışma ortaya koyduğuma inanıyorum. Amerika’nın en saygın yayın gruplarından Rowman’ın eserimi basmayı kabul etmesi de bunun göstergesidir. Gerçekten bu eser benim için bir jübile eseridir. Hatta ustalık eserim de diyebilirim.

Birçok eseriniz var ama konusu itibariyle dikkat çeken çalışmalarınızdan biri de Ermenilerin Zorunlu Göçü. Bu eserinizden bahsedebilir misiniz?

Ermenilerin Zorunlu Göçü adlı eserim göç eden Ermeniler projesinin bir parçasıydı. Projenin asıl kitabı *Ermeniler: Sürgün ve Göç* adıyla TTK tarafından basıldı. *Ermenilerin Zorunlu Göçü* adlı eser, benim müstakil olarak yapmış olduğu bir araştırmadır. Bu araştırma eserim Türkiye’de ve dünyada hak ettiği yeri aldı diye düşünüyorum. Esas olarak Ermenilerin soykırımı belgelediğini iddia ettikleri misyoner raporları ve konsolosluk raporlarını analiz ettim. Bu raporlardaki çelişkileri ortaya koydum. Raporların sahadaki olayları ne ölçüde yansıttığını Osmanlı belgeleri ışığında da kanıtladım. Bu bakımdan gerçekten çok önemli bir eserdir ve metodolojik açıdan da tarihçiler tarafından bir başvuru eseri olarak referans alınmaktadır. Bu eserim, Jean Louis Mattei tarafından *L'exode Force Des Armeniens 1915-1917* adıyla Fransızcaya da çevrildi. Temelde bu esere dayanmakla

birlikte oldukça önemli eklemeler ve farklar taşıyan *The Great War and The First Migration of Armenians* adlı bir eser daha yazdım ve bu eserde İrlanda'da basıldı.

Diğer taraftan 21 ciltlik Türkler ve 12 ciltlik Osmanlılar başlığı ile yayınlanan büyük projelerin editörü oldunuz. Bu eserlerin Türk tarihçiliğine katkılarından bahsedermisiniz?

Ermeni Araştırma Grubuna katılmadan önce Kıbrıs tarihi konusunda uzmanlaşmıştım. Tahrir defterleri ve şer'iyeye sicili temelli çok sayıda araştırma yaptım. Bu araştırmaların sayesinde olsa gerek Yeni Türkiye stratejik Araştırmaları Merkezi bana *Osmanlılar* adlı geniş kapsamlı ve 12 ciltlik bir eser için editörlük önerdi. Tabii hemen kabul ettim. Bu eser bugüne kadar Osmanlı tarihi konusunda hazırlanmış en önemli makale derlemelerinden birisidir. En önemli özelliği Türk tarihçileri ile dünyada Osmanlı tarihini yakından uzaktan çalışan herkesi aynı eserde ilk kez bir araya getirmesidir. Bu eserin 4 cilt olarak bir özetini de değerli hocalarım İlber Ortaylı, Nejat Göyünç ve Ercüment Kuran sayesinde *The Great Ottoman Turkish Civilization* adıyla yayınladık. Gerçekten çok büyük yankı uyandırdı. ABD başta dünyanın hemen her saygın kütüphanesinde temel başvuru eseri olarak hala kullanılmaktadır. *Osmanlı* adlı külliyyatın içindekiler kısmını ve konu başlıklarını çok büyük oranda ben oluşturdum. Bu içeriğin Osmanlı tarihinin tasnifi meselesinde katkısı bence önemlidir ama henüz tam anlamıyla değerlendirilmiş değildir. Orada çok farklı bir kronolojik tasnif yaptım. Konu başlıkları ve dönem tasnifi geleneksel yazımlardan epey farklıdır. *Osmanlı* olsun daha sonra edit ettiğimiz *Türkler* olsun her iki eserin de Danışma Kurulu gerçekten Türkiye'nin en değerli ve seçkin tarihçilerinden oluşmaktadır.

Türkler adlı eserime gelince; bu eserin üç editöründen birisiyim. Aslında eserin omurgasını (artık Prof.) Osman Karatay ile beraber hazırladık. Onun bu eserdeki emeği çok büyüktür ama kurum içi bazı anlaşmazlıklardan dolayı sadece İngilizce eserde editör olarak yer aldı. *Türkler* adlı eserde de tıpkı *Osmanlılar*'da olduğu gibi dünyada Türk konusunu çalışan herkesi buluşturduk. Türkiye'de ilk defa bir eserde 700 kadar yabancı araştırmacı esere katkı yaptı. Bu gerçekten inanılmaz bir çalışmadır ve tekrarını yapabileceğimizi artık hiç zannetmiyorum. Bu açıdan şunu da ilave etmeliyim ki *Türkler* adeta bir ortak Türk tarihi eseridir. Türk ve Türk olmayan bütün uzmanlar esere katkı yapmış ve Türk tarihini bir bütün olarak ele almıştır. Bu bakımdan eşsiz bir eserdir ve sadece bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde hazırlanması Türk mucizesidir. O dönemki çalışma tempomu bir daha asla tekrar edebileceğimi zannetmiyorum. Günde ortalama 18-20 saat arası çalıştığımı hatırlıyorum.

Tarihçi olmanın gereklerini siz nasıl değerlendirirsiniz? Tarihçi olma yolunda olanların hangi özelliklere ve bilgi birikimine sahip olması gerektiğini düşünürsünüz?

Tarihçilik objektif metotlara sadık kalma bakımından en zor mesleklerden birisidir. İnsanın kendi milli tarihini araştırması objektif kalma açısından büyük zorluklar teşkil eder. Şimdi

Türkiye'nin tezlerine karşı çıkan bazı akademisyenler biz objektif iddiasında olabilirler ama doğru değildir. Türkiye'nin tezlerine karşı görüşler sarf etmek Avrupa'da adeta olumlu referans elde etmek için bir araçtır. Networklere girmenin ön koşuludur. Bu konuyu bir kenara bırakalım. Çok su kaldırıır. Bence tarihinin sahip olması gereken en önemli haslet analiz yeteneği olmasıdır. Analitik ve eleştirel düşünce olmazsa olmazlardır. Ne yazık ki ülkemizdeki tarihçi camiasının büyük bir çoğunluğu analitik ve eleştirel düşünceye sahip değildir. Üzülerek ifade etmem gerekir ki tarihçilerimizin büyük bir kısmı aslında tarihçi değil arşivcidir. Çoğu da özgün değil kompilasyon tarzı eserler ortaya koymaktalar. Harf devriminin nimetlerinden yararlanarak transkripsiyon metinleri oluşturmak tarihçilik sayılmaz. Dünyada mukayeseli tarihçilerin duayeni bence Fernand Braudel'dir. O benim rol modellerimden birisidir. Akdeniz dünyası hakkında yazdığı *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949) eser hala aşılammıştır. Yine onun üç ciltlik *Civilisation matérielle et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle* (vol. 1, 1967; vol. 2-3, 1979) adlı eseri de benim için aşılmaz eserlerdir. Annales ekolünün kurucusu Fernad Fraudel Osmanlı araştırmalarında çığır açmış Halil İnalcık'ın da önünü açmıştır. Türkiye'de ise mukayeseli tarih araştırmalarını bence en iyi yapan kişi bence Suraiya Faruqi olsa gerektir.

Arşiv belgelerine dayalı eserler üreten bir tarihçi olarak nasıl bir çalışma sisteminiz var? Genç tarihçilere örnek olması açısından biraz bahsedebilir misiniz?

Arşiv bir tarihinin tarlasıdır; onu sürmeden ve ekmeden özgün bir eser koymak asla mümkün değildir. Bu bakımdan akademik hayata girdiğim andan itibaren arşivi ihmal etmedim. Kıbrıs Milli Arşivinde aylarca çalıştım. Osmanlı Arşivi ve daha sonra da Amerikan Milli Arşivinde araştırmalar yaptım. Tabii benim araştırma alanımdaki arşivlerin hiç birisi benim yaşadığım şehirde bulunmuyor. Bu bakımdan mesela İstanbul'daki araştırmacılarla aramızda bir fark vardır. Onlar istedikleri zaman arşive giderler. Ama biz belirli bir süre gidip mümkün olduğu kadar verimli olmak zorundayız. Bu bakımdan tespit ettiğim konu olsun, yan konular olsun arşive gittiğimde ne bulursam almaya çalışırım. Bunun çok faydasını gördüm. Daha sonra konuları tasnif eder, çalışma yapmak istediğim konuyla ilgili bibliyografya tespiti yaparım. Bir makale veya eser yazmadan önce o konuda yazılmış bütün eserleri okumaya çalışırım. Notları alır, özetler yaparım. Özellikle daha önce sorulmayan soruları sormak benim en önemli prensibimdir. Türkiye'deki pek çok meslektaşımın bu konuyu ihmal ettiğini düşünüyorum. En önemli metodik yanlışlardan birisi yapılan çalışmalarda sorunsal olmamasıdır. Araştırma sorusu olmayan bir eseri okumak bir züldür ve zaman kaybıdır. Yine çok önemli gördüğüm bir eksiklik, katkı meselesidir. Bugün aynı konuda çok sayıda eser yazıldığını görüyoruz ve fakat bunların çoğunda katkı çok düşük düzeydedir. Yani daha önce yapılan araştırmaların üzerine neler konulduğunu sorgulamak gitgide zorlaşmaktadır.

Bizim tarihçilerimizin çok önemli bir kısmı eserlerinde *literatür review* yapmıyor. Bu yüzden konuyu çok iyi bilmeyen bir kişi okuduğu eserin alanına nasıl ve ne ölçüde katkı yaptığını anlayamaz. Kendisinin bulması da çok zor hatta imkânsızdır. Dergilerimizde de kitabiyat bölümleri tanıtım şeklindedir. *Review* çok azdır.

Bu vesile ile Türkiye’de çok beğendiğim ve daima özgün eserler veren tarihçilerin bazılarını saymak isterim. Çok eski kuşaklara gitmeden kendi kuşağımdan isimler vermeye çalışayım. Örneğin Ali Akyıldız mükemmel bir araştırmacıdır ve her eseri orijinaldir. Zekeriya Kurşun da beğendiğim bir diğer özgün eser ortaya koyan araştırmacıdır. Ali Fuat Örenç, Mehmet Akif Aydın, Azmi Özcan ve Nüket Adıyeye de saygı duyduğum ve gıpta ettiğim tarihçilerdir. Bizden sonraki kuşakta ise en Kahraman Şakul, Emrah Sefa Gürkan, öğrencim Hacer Topaktaş ve Bestami S. Bilgiç şimdi yarattıkları etkiyi katlayacak kapasitedirler. Aldıkları eğitim, araştırma yöntemleri ve filolojik alt yapıları benim için erişilmez düzeydedir.

Türk tarihçilerinin Osmanlıca, paleografi ve diplomatika veya yabancı dil bilgilerine sahip olması neden önemlidir? Dil derslerinin tarih bölümlerinden kaldırıldığı görülüyor? Tarihçilerin dil derslerinden uzaklaşmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Önce de değindim bir tarihçinin en başta filolojik olarak kendisini hazır hissetmesi lazımdır. Bu bakımdan bir tarihçi araştırma alanındaki temel dilleri mutlaka bilmelidir. Ben bu konuda çok iyi değilim ama Türkiye’de çok daha iyi yetişmiş uzmanlar var. Bazılarının isimlerini yukarda saydım. Unutulmamalıdır ki Türk tarihçiliğinin duayenleri Halil İnalçık, İlber Ortaylı Mehmet Altay Köymen, Bahattin Ögel, Kemal Karpat, Mehmet İpşirli ve Süreyya Faruqi gibi araştırmacılar aynı zamanda dil alt yapıları en iyi olanlardır. Onları benden ve çoğumuzdan farklı yapan filolojik alt yapılarıdır. Bu alt yapının onlara ne kadar büyük bir avantaj ve katkı yaptığını herkes görüyor. Bu bakımdan tarih bölümlerinden dil kalkarsa oradan sadece meslek memuru çıkar.

Verdiğiniz değerli bilgiler için teşekkür ediyoruz.